

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič kroz članak 2. Protokola br. 1 uz Europsku konvenciju o ljudskim pravima

---

Pravo na obrazovanje

Ažuriran 31. kolovoza 2018.

Izdavači ili organizacije koji žele prevesti i/ili reproducirati ovo izvješće ili dio ovog izvješća u tiskanom ili elektroničkom obliku trebaju se javiti na publishing@echr.coe.int za daljnje informacije o postupku odobravanja.

Ako želite provjeriti koji se prijevodi vodiča kroz sudsku praksu trenutačno pripremaju, pogledajte [Prijevodi u pripremi](#).

Ovaj vodič pripremio je Odjel pravnog savjetnika te on ne obvezuje Sud. Može biti podvrgnut uredničkim izmjenama.

Ovaj Vodič prvi je put objavljen u siječnju 2016. godine. Redovito će se ažurirati kako se razvija sudska praksa. Ovo je ažuriranje dovršeno 31. kolovoza 2018. godine.

Vodiči kroz sudsku praksu dostupni su za preuzimanje na www.echr.coe.int (Case-law – Case-law analysis – Case-law guides). Za ažuriranje ove publikacije pratite račun Suda na Twitteru na <https://twitter.com/echrpublication>.

Za ovaj prijevod, koji se objavljuje u dogovoru s Vijećem Europe i Europskim sudom za ljudska prava, odgovoran je isključivo Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava.

© Vijeće Europe/Europski sud za ljudska prava, 2018.

Sadržaj

Bilješka čitateljima	4
I. Opća načela	5
A. Struktura članka 2. Protokola br. 1	5
B. Značenje i opseg članka 2. Protokola br. 1	5
C. Načela tumačenja	6
II. Pravo na obrazovanje	6
A. Načelo prava na obrazovanje	7
B. Ograničenja pristupa obrazovanju	7
1. Jezik	7
2. Kriteriji za upis i prijemni ispiti	8
a. Kriteriji za upis	8
b. Obvezni prijemni ispit s ograničenim brojem osoba za prijem (<i>numerus clausus</i>)	8
c. Poništenje pozitivnog rezultata na prijemnom ispitu	9
3. Školarine	9
4. Nacionalnost	9
5. Dobno ograničenje u obliku potvrde o obrazovanju	9
6. Pravna pitanja	9
a. Zatvori	9
b. Kaznena istraga	10
c. Mjere uklanjanja i izbacivanja	10
7. Stegovne sankcije	10
8. Zdravstveno stanje	11
C. Diskriminacija u pristupu obrazovanju	11
1. Osobe s invaliditetom	12
2. Upravni status i nacionalnost	13
3. Etničko podrijetlo	13
III. Poštivanje roditeljskih prava	14
A. Opseg	14
B. Mogućnost izuzeća	15
C. Istaknuti vjerski simboli	16
Popis citiranih predmeta	18

Bilješka čitateljima

Ovaj vodič jedan je u nizu Vodiča kroz sudsku praksu koje je objavio Europski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu „Sud“, „Europski sud“ ili „Strasburški sud“) kako bi informirao pravne praktičare o najvažnijim presudama i odlukama koje je donio Strasburški sud. U vodiču se analizira i sažima sudska praksa o članku 2. Protokola br. 1 Europske konvencije o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: „Konvencija“ ili „Europska konvencija“) do 31. kolovoza 2018. godine. Čitatelji će u njemu naći ključna načela iz ovog područja kao i mjerodavne presedane.

Sudska je praksa citirana selektivno: riječ je o vodećim, značajnim i/ili nedavnim presudama i odlukama.*

Presude i odluke Suda ne služe samo za odlučivanje u predmetima pred Sudom već i općenitije za pojašnjenje, čuvanje i razvoj pravila koja proizlaze iz Konvencije, čime doprinose tome da države poštuju obveze koje su preuzele kao ugovorne stranke (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 154., 18. siječnja 1978., Serija A br. 25, i, nedavno *Jeronovičs protiv Latvije* [VV], br. 44898/10, stavak 109., ECHR 2016).

Stoga je zadaća sustava ustanovljenog Konvencijom odlučivati, u općem interesu, o pitanjima javne politike, čime se podižu opći standardi zaštite ljudskih prava i širi poznavanje jurisprudencije iz područja ljudskih prava diljem zajednice država potpisnica Konvencije (*Konstantin Markin v. protiv Rusije* [VV], stavak 89., br. 30078/06, ECHR 2012). Doista, Sud je naglasio ulogu Konvencije kao „ustavnog instrumenta europskog javnog poretka“ u području ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], br. 45036/98, stavak 156., ECHR 2005-VI).

Ovaj vodič sadrži upućivanja na ključne riječi za svaki citirani članak Konvencije i njezine Dodatne protokole. Pravna pitanja koja se rješavaju u svakom predmetu sažeta su u [Popisu ključnih riječi](#), odabranih iz tezaurusa pojmova (u većini slučajeva) izravno iz teksta Konvencije i njezinih Protokola.

[Baza podataka HUDOC](#) sudske prakse Suda omogućuje pretraživanje po ključnim riječima. Pretraživanje s tim ključnim riječima omogućuje pronalaženje skupine dokumenata sa sličnim pravnim sadržajem (obrazloženje i zaključci Suda u svakom predmetu sažeti su ključnim riječima). Ključne riječi za pojedinačne predmete mogu se pronaći klikom na oznaku Case Details na HUDOC-u. Daljnje informacije o bazi podataka HUDOC i ključnim riječima potražite u [Vodiču za korisnike baze podataka HUDOC](#).

---

* Citirana sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleskom ili francuskom) Suda i Europske komisije za ljudska prava. Ako nije drugačije naznačeno, sva upućivanja odnose se na presude o osnovanosti zahtjeva koje su donijeli vijeće ili Sud. Kratica „(odl.)“ znači da se citat odnosi na odluku Suda, a „[VV]“ da je predmet bio pred Velikim vijećem. Presude vijeća koje nisu postale konačne prije objavljivanja ovog ažuriranja označene su zvjezdicom (*).

I. Opća načela

Članak 2. Protokola br. 1 – Pravo na obrazovanje

„Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.”

Ključne riječi za HUDOC

Pravo na obrazovanje (P1-2) – Poštovanje prema vjerskim uvjerenjima roditelja (P1-2) – Poštovanje prema filozofskim uvjerenjima roditelja (P1-2)

A. Struktura članka 2. Protokola br. 1

1. Prvom rečenicom članka 2. Protokola br. 1 jamči se individualno pravo na obrazovanje. Drugom rečenicom jamči se pravo roditelja na obrazovanje njihove djece u skladu s njihovim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.
2. Članak 2. Protokola br. 1 predstavlja cjelinu kojom dominira njegova prva rečenica, dok je pravo navedeno u drugoj rečenici dodatak temeljnom pravu na obrazovanje (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 40.).

B. Značenje i opseg članka 2. Protokola br. 1

3. Članak 2. Protokola br. 1 razlikuje se negativnim odabirom riječi što znači da ugovorne stranke ne priznaju pravo na obrazovanje koje bi od njih tražilo da uspostave o svom trošku, ili uz subvenciju, obrazovanje bilo koje određene vrste ili na bilo kojoj određenoj razini (*Predmet „u vezi s određenim aspektima zakona o korištenju jezika u obrazovanju u Belgiji” („Belgijski lingvistički slučaj”)*, stavak 3., str. 31). Stoga države nemaju pozitivnu obvezu stvaranja javnog obrazovnog sustava ili subvencioniranja privatnih škola. Ta područja prepuštena su njihovoj diskreciji.
4. Ne može se, međutim, zaključiti da država ima samo obvezu da se suzdrži od uplitanja i da nema pozitivnu obvezu osiguravanja poštivanja tog prava, koje je zaštićeno člankom 2. Protokola br. 1. Odredba se svakako odnosi na pravo koje ima određenu bit, kao i na obveze koje iz toga proizlaze. Države stoga ne mogu uskratiti pravo na obrazovanje za obrazovne ustanove koje su odlučile uspostaviti ili odobriti.
- v. Međutim, pravo na obrazovanje nije apsolutno, jer može dovesti do implicitno prihvaćenih ograničenja, imajući na umu da „ono po svojoj naravi zahtijeva regulaciju od strane države” (*ibid.*, stavak 5., str. 32; vidi i, *mutatis mutandis*, *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 38.; *Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 65.). Prema tome, domaće vlasti imaju u tim pitanjima određenu slobodu procjene, no Sud je taj koji donosi konačnu odluku o poštovanju zahtjeva iz Konvencije. Kako bi se osiguralo da ograničenja koja su nametnuta ne ograničavaju dotično pravo u onoj mjeri koja bi ugrozila njegovu bit ili ga lišila njegove učinkovitosti, Sud se mora uvjeriti da se ograničenja mogu predvidjeti za one koji su u pitanju i težiti legitimnom cilju (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 154.).

1. To je potvrđeno u *travaux préparatoires* (vidi Dokument CM/WP VI (51) 7, str. 4, i AS/JA (3) 13, str. 4). Odbacujući „pozitivnu formulu” koju je usvojila Skupština Vijeća Europe u kolovožu 1950. godine, države potpisnice očigledno nisu htjele da se prva rečenica članka 2. Protokola br. 1 tumači kao obveza država da poduzmu učinkovite mjere kako bi pojedinci mogli dobiti obrazovanje po svom izboru i samostalno stvarati obrazovanje ili da subvencioniraju privatno obrazovanje.

6. Za razliku od stava u odnosu na članke 8. do 11. Konvencije, dopuštena ograničenja nisu vezana iscrpnim popisom „legitimnih ciljeva” iz članka 2. Protokola br. 1. Nadalje, ograničenje će biti kompatibilno samo s člankom 2. Protokola br. 1, ako postoji razuman odnos razmjernosti između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želi postići (*ibid.*, stavci 154. i sljedeći).

7. Konvencija se mora čitati kao cjelina, a članak 2. Protokola br. 1, barem u svojoj drugoj rečenici, predstavlja *lex specialis* u vezi s člankom 9. u pitanjima o odgoju i poučavanju (*Folgerø i ostali protiv Norveške* [VV], stavak 84.; *Lautsi i ostali protiv Italije* [VV], stavak 59.; *Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske*, stavci 90.-93.).

C. Načela tumačenja

8. U demokratskom društvu pravo na obrazovanje, koje je neophodno za unapređenje ljudskih prava, ima takvu temeljnu ulogu da restriktivno tumačenje prve rečenice članka 2. Protokola br. 1 ne bi bilo u skladu s ciljem ili svrhom te odredbe (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 137.; *Timishev protiv Rusije*, stavak 64.; *Çam protiv Turske*, stavak 52.; *Velyo Velez protiv Bugarske*, stavak 33.).

9. Ove dvije rečenice članka 2. Protokola br. 1 moraju se čitati ne samo u odnosu jedne na drugu već i članaka 8., 9. i 10. Konvencije (*Folgerø i ostali protiv Norveške* [VV], stavak 84.) koji proglašavaju pravo svakoga, uključujući roditelja i djece, „na poštivanje njegovog privatnog i obiteljskog života” (*Catan i ostali protiv Republike Moldavije i Rusije* [VV], stavak 143.), uključujući koncept osobne autonomije (*Enver Şahin protiv Turske**, stavak 72.), na „slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti”, te na „slobodu ... primanja i prenošenja informacija i ideja” (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, stavak 52.). Uz to, članak 2. Protokola 1. blisko je povezan i s člankom 14. Konvencije i zabranom diskriminacije.

10. Članak 2. Protokola 1. mora se tumačiti u skladu s ostalim pravilima međunarodnog prava kojeg je Konvencija sastavni dio (*Catan i ostali protiv Republike Moldavije i Rusije* [VV], stavak 136.). Za tumačenje pojmova sadržanih u članku 2. Protokola br. 1 Sud se već oslanjao na svoju sudsku praksu o odredbama koje se odnose na pravo na obrazovanje kako je navedeno u međunarodnim instrumentima kao što su Opća deklaracije o ljudskim pravima (1948.), Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju (1960.), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.) (*ibid.*, stavci 77.-81.), Konvencija o prepoznavanju visokoškolskih kvalifikacija na području Europe (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 66.), Konvencija UN-a o pravima djeteta (1989.) (*Timishev protiv Rusije*, stavak 64.), Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom (2006.) (*Çam protiv Turske*, stavak 53.), i revidirana Europska socijalna povelja (*Ponomaryovi protiv Bugarske*, stavci 34.-35.).

II. Pravo na obrazovanje

Članak 2., prva rečenica, Protokola br. 1 – Pravo na obrazovanje

„Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. ...”

Ključne riječi za HUDOC

Pravo na obrazovanje (P1-2)

A. Načelo prava na obrazovanje

11. Pravo na obrazovanje obuhvaća pravo pristupa obrazovnim ustanovama koje postoje u određenom vremenu (*Belgijski lingvistički predmet*, stavak 4., str. 31), prijenos znanja i intelektualni razvoj (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 33.), ali i mogućnost ostvarivanja dobiti od primljenog obrazovanja, tj. pravo na dobivanje, u skladu s važećim pravilima svake države, te u jednom ili drugom obliku, službenog priznanja o završenim studijima (*Belgijski lingvistički predmet*, stavci 3.-5., str. 30-32), primjerice kvalifikacijom. No, odbijanje priznavanja specijaliziranog medicinskog studija završenog u inozemstvu, jer nisu ispunjeni traženi uvjeti, nije predstavljalo povredu članka 2. Protokola br. 1 (*Kök protiv Turske*, stavak 60.).

12. Članak 2. Protokola br. 1 odnosi se na osnovno školstvo (*Sulak protiv Turske*, odluka Komisije), ali i na srednjoškolsko obrazovanje (*Cipar protiv Turske* [VV], stavak 278.), visoko obrazovanje (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 141.; *Mürsel Eren protiv Turske*, stavak 41.) i specijalizirane studije. Stoga, nositelji prava zajamčenog člankom 2. Protokola br. 1 su djeca, ali i odrasle osobe, ili zapravo sve osobe koje želi iskoristiti pravo na obrazovanje (*Velyo Velev protiv Bugarske*).

13. Budući da se članak 2. Protokola br. 1 Konvencije primjenjuje na visoko obrazovanje, svaka država koja osniva takve ustanove imat će obvezu pružiti djelotvorno pravo pristupa takvim ustanovama (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavci 136.-137.). Drugim riječima, bilo koji pristup ustanovama za visoko obrazovanje koji može postojati u određenom vremenu bit će sastavni dio prava iz prve rečenice tog članka (*Mürsel Eren protiv Turske*, stavak 41.; *İrfan Temel i ostali protiv Turske*, stavak 39.).

14. Nadalje, država je odgovorna za javne, ali i za privatne škole (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*). Uz to, država ne može delegirati privatnim institucijama ili pojedincima obveze osiguranja prava na obrazovanje za sve. Članak 2. Protokola br. 1 jamči pravo na otvaranje i vođenje privatne škole, ali države nemaju pozitivnu obvezu subvencioniranja određenog oblika nastave (*Verein Gemeinsam Lernen protiv Austrije* (odl.)). Štoviše, ne može se reći da druga rečenica članka 2. Protokola br. 1 Konvencije nameće prijem djeteta u privatnu školu (*Sanlısoy protiv Turske* (odl.)). Konačno, država ima pozitivnu obvezu štiti učenike u državnim i privatnim školama od zlostavljanja (*O’Keeffe protiv Irske* [VV], stavci 144.-152.).

15. Pravo na obrazovanje zajamčeno prvom rečenicom članka 2. Protokola br. 1 po svojoj prirodi zahtijeva regulaciju od strane države, propis koji može varirati u vremenu i mjestu u skladu s potrebama i resursima zajednice i pojedinaca. Takva regulacija nikada ne smije povrijediti sadržaj prava na obrazovanje niti biti u sukobu s drugim pravima sadržanima u Konvenciji. Konvencija stoga podrazumijeva pravednu ravnotežu između zaštite općeg interesa Zajednice i poštivanja temeljnih ljudskih prava (*Belgijski lingvistički predmet*, stavak 5., str. 32).

B. Ograničenja pristupa obrazovanju

16. Ograničenja prava na obrazovanje postoje iako u članku 2. Protokola br. 1 nema izričitih ograničenja. No, bilo koja ograničenja koja su nametnuta ne smiju ograničavati dotično pravo u onoj mjeri koja bi ugrozila njegovu bit ili ga lišila njegove učinkovitosti. Ograničenja se trebaju moći predvidjeti za one koji su u pitanju i težiti legitimnom cilju, iako ne postoji iscrpan popis „legitimnih ciljeva” na temelju članka 2. Protokola br. 1 (*Leyla Şahin protiv Turske*, stavak 154.).

1. Jezik

17. Članak 2. Protokola br. 1 ne propisuje jezik na kojem se obrazovanje mora provoditi kako bi se poštovalo pravo na obrazovanje. Međutim, pravo na obrazovanje bilo bi beznačajno da ne implicira u korist svojih korisnika pravo na obrazovanje na nacionalnom jeziku ili na jednom od nacionalnih jezika, ovisno o slučaju (*Belgijski lingvistički predmet*, stavak 3., str. 31).

18. Tako se predmet *Catan i ostali protiv Republike Moldavije i Rusije* [VV] odnosio na povredu prava na obrazovanje zbog prisilnog zatvaranja škola u vezi s jezičnom politikom separatističkih vlasti i mjera uznemiravanja koje su uslijedile nakon ponovnog otvaranja škola. Nije bilo ničega što bi ukazivalo na to da takve mjere imaju legitiman cilj. Veliko vijeće je naglasilo temeljnu važnost osnovnog i srednjeg obrazovanja za osobni razvoj i budući uspjeh svakog djeteta. Ponovljeno je da postoji pravo na obrazovanje na nacionalnom jeziku. Država koja je tijekom razdoblja u pitanju ostvarila učinkovitu kontrolu nad relevantnom upravom, bez obzira na činjenicu da nije izravno ili neizravno intervenirala u jezičnu politiku te uprave, uključila je svoju odgovornost u vezi s miješanjem u pravo na obrazovanje.

19. Privremeno isključenje studenata koji su zatražili upravu sveučilišta da uvede izborne kolegije na kurdskom jeziku također predstavlja povredu (*İrfan Temel i ostali protiv Turske; Çölgeçen i ostali protiv Turske**; i vidi niže pod „Stegovne sankcije”).

2. Kriteriji za upis i prijemni ispiti

20. Odbijanje države da jamči pristup školi može predstavljati povredu prava na obrazovanje (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).

21. Sud, međutim, priznaje razmjernost određenih ograničenja s pravom na pristup obrazovanju.

a. Kriteriji za upis

22. Država može odrediti kriterije za prijem u obrazovnu ustanovu. Međutim, mijenjanje pravila o pristupu sveučilištu nepredviđeno i bez prijelaznih korektivnih mjera može predstavljati povredu članka 14. Konvencije u vezi s člankom 2. Protokola br. 1 (*Altınay protiv Turske*, stavci 56.-61.). Stoga, s obzirom na to da podnositelj zahtjeva nije mogao predvidjeti promjenu pravila o pristupu visokom obrazovanju i na nedostatak bilo kakvih korektivnih mjera primjenjivih na njegov predmet, sporna razlika u postupanju ograničila je pravo podnositelja zahtjeva na pristup visokom obrazovanju i lišila to pravo njegove učinkovitosti te stoga nije razumno razmjerna s ciljem koji se želi postići.

23. Ograničavanje pristupa akademskim studijima studentima kandidatima koji su stekli akademsku razinu potrebnu da bi imali najviše koristi od ponuđenih predmeta nije se smatralo uskraćivanjem prava na obrazovanje (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije). U tom predmetu podnositelj zahtjeva propustio je svoje ispite prve godine i nije pohađao sve obvezne kolegije. Sveučilište je smatralo da nema dostatnu razinu da bi ponovio svoju prvu godinu studija, ali nije isključilo mogućnost da nastavi s drugim predmetom.

24. Uz to, država ima pravo odrediti maksimalno trajanje sveučilišnog studija. U odluci Komisije u predmetu *X. protiv Austrije*, austrijska vlada postavila je maksimalno trajanje studija medicine na sedam godina i nije odobrila podnositelju zahtjeva pristup nijednoj medicinskoj školi jer nije položio svoje ispite u predviđenom vremenu.

b. Obvezni prijemni ispit s ograničenim brojem osoba za prijem (*numerus clausus*)

25. Zakoni kojima se nameće prijemni ispit s ograničenim brojem osoba za prijem (*numerus clausus*) za sveučilišne studije medicine i stomatologije (javni i privatni sektori) ne predstavljaju povredu prava na obrazovanje (*Tarantino i ostali protiv Italije*). U odnosu na prijemni ispit, procjenjivanje kandidata kroz relevantne testove kako bi se identificirali najzaslužniji studenti je razmjerna mjera osmišljena kako bi se osigurala minimalna i odgovarajuća razina obrazovanja na sveučilištima. Što se tiče sustava *numerus clausus*, razmatranja kapaciteta i resursa sveučilišta, zajedno s potrebom društva za određenim zanimanjem, opravdavaju njegovo postojanje.

c. Poništenje pozitivnog rezultata na prijemnom ispitu

26. Poništenje pozitivnog rezultata kandidata na sveučilišnom prijemnom ispitu zbog njegovih loših rezultata prethodnih godina predstavlja povredu njegovog prava na obrazovanje (*Mürsel Eren protiv Turske*). Odluka nije imala zakonsku niti racionalnu osnovu, te je stoga bila proizvoljna.

3. Školarine

27. Države mogu imati legitimne razloge za ograničavanje korištenja javnih službi koje traže novčana sredstva, do određene mjere u području obrazovanja, ali ne bezrezervno. Prostor diskrecije države u ovoj domeni raste sa stupnjem obrazovanja, obrnuto proporcionalno važnosti tog obrazovanja za one koji su u pitanju i za društvo u cjelini. Srednjoškolsko obrazovanje igra sve veću ulogu u uspješnom osobnom razvoju i profesionalnoj integraciji pojedinaca u pitanju. Bilo kakva ograničenja pristupa srednjoškolskom obrazovanju ne smiju, pogotovo, imati učinak stvaranja diskriminirajućeg sustava koji predstavlja povredu članka 14. Konvencije (*Ponomaryovi protiv Bugarske*).

4. Nacionalnost

28. Pravo na obrazovanje ne daje pravo strancu da uđe ili ostane u određenoj zemlji (*Strani studenti protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, stavak 4.). Kako je zajamčeno pravo bilo prvenstveno vezano uz osnovnoškolsko obrazovanje, isključenje stranog učenika nije u načelu ometalo njegovo pravo na obrazovanje.

29. Inače, samo vrlo jaki razlozi mogu navesti Sud da pronađe kompatibilnost razlike u postupanju utemeljene isključivo na nacionalnosti s Konvencijom. Pravo na obrazovanje izravno je zaštićeno Konvencijom i odnosi se na javnu službu vrlo specifične prirode koja pogoduje ne samo njezinim korisnicima, već i širem društvu kao cjelini čija demokratska dimenzija uključuje integraciju manjina (*Ponomaryovi protiv Bugarske*).

30. Uz to, u predmetu *Timishev protiv Rusije*, djeci podnositelja zahtjeva odbijen je upis u školu koju su pohađala prethodne dvije godine. Pravi razlog odbijanja bio je to što je podnositelj zahtjeva predao svoju migrantsku iskaznicu i time je izgubio svoju prijavu kao rezident u tom gradu. No, ruski zakon nije dopustio da pravo djece na obrazovanje ovisi o prijavi prebivališta njihovih roditelja. Sud je stoga utvrdio da je djeci podnositelja zahtjeva uskraćeno pravo na obrazovanje koje je predviđeno domaćim zakonom.

5. Dobno ograničenje u obliku potvrde o obrazovanju

31. Sud je zahtjev kojim se osporava obveza posjedovanja izlazne potvrde za osnovnu školu kako bi se upisali kolegiji kuranskih studija (*Çiftçi protiv Turske* (odl.)) proglasio nedopuštenim kao očigledno neosnovan. Takvo ograničenje trebalo je osigurati da su djeca koja žele slušati vjeronauk na kolegijima kuranskih studija stekla određenu „zrelost” kroz obrazovanje u osnovnoj školi. Propisani uvjet je zapravo bio namijenjen ograničavanju potencijalne indoktrinacije maloljetnih osoba u dobi kad ih zanimaju mnoge stvari i, nadalje kad bi lako mogli pasti pod utjecaj kolegija kuranskih studija.

6. Pravna pitanja

a. Zatvori

32. Zatvorenici zakonito lišeni slobode nastavljaju uživati sva temeljna prava i slobode zajamčene Konvencijom, uz iznimku prava na slobodu. Stoga imaju pravo na obrazovanje zajamčeno člankom 2. Protokola br. 1. Odbijanje upisa zatvorenika u postojeću školu u zatvoru

predstavljalo je povredu navedene odredbe (*Velyo Velev protiv Bugarske*). No, zatvorenici nemaju pravo pozivanja na članak 2. Protokola br. 1 kako bi državi nametnuli obvezu organizacije određene vrste obrazovanja ili osposobljavanja u zatvoru.

33. Činjenica da je podnositelj zahtjeva bio spriječen da, tijekom razdoblja koje odgovara njegovom zadržavanju nakon što ga je osudio sud, nastavi sa sveučilišnim studijem, nije protumačena kao oduzimanje prava na obrazovanje u smislu članka 2. Protokola br. 1 (*Georgiou protiv Grčke* (odl.); *Durmaz i ostali protiv Turske* (odl.); *Arslan protiv Turske* (odl.)). Uz to, Sud je proglasio nedopuštenim kao očigledno neosnovan zahtjev u vezi s nemogućnosti podnositelja zahtjeva da završi zadnju godinu srednje škole za vrijeme služenja zatvorske kazne (*Epistatu protiv Rumunjske*). Sud je također utvrdio da nije bilo uplitanja u pravo na obrazovanje podnositelja zahtjeva koji je prestao pohađati nastavu u zatvorskoj školi, jer je prestanak bio dobrovoljan, a ne zbog bilo kakvog odbijanja zatvorske uprave da ga upiše ili zbog njegovog disciplinskog zatvaranja (*Koureas i ostali protiv Grčke**, stavci 97.-99.).

b. Kaznena istraga

34. U predmetu *Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Sud je utvrdio da bi učenik mogao biti isključen iz srednje škole na dugotrajno razdoblje zbog kaznene istrage o incidentu u školi, a da to ne znači uskraćivanje prava na obrazovanje, pod uvjetom da se poštuje načelo razmjernosti. Podnositelj zahtjeva isključen je samo do završetka kaznene istrage. Štoviše, podnositelju zahtjeva je ponuđeno alternativno obrazovanje tijekom razdoblja isključenja, i premda alternativa nije obuhvaćala cjelokupni nacionalni nastavni plan i program, bilo je prikladno s obzirom na činjenicu da je razdoblje isključenja bilo smatrano privremenim dok se čeka ishod kaznene istrage. Međutim, situacija je mogla biti drugačija ukoliko bi se učenik obvezne školske dobi trajno isključio iz jedne škole i nije u mogućnosti naknadno osigurati redovno obrazovanje u skladu s nacionalnim nastavnim planom i programom u drugoj školi.

c. Mjere uklanjanja i izbacivanja

35. Prekid obrazovanja zbog protjerivanja ne smatra se povredom članka 2. Protokola br. 1. Ako mjera udaljavanja sprječava nekoga da nastavi svoje obrazovanje u određenoj zemlji, ta se mjera ne može sama po sebi smatrati miješanjem u pravo na obrazovanje prema tom članku (vidi odluke Komisije u *Sorabjee protiv Ujedinjenog Kraljevstva*; *Jaramillo protiv Ujedinjenog Kraljevstva*; *Dabhi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).

36. Nadalje, iseljenje romskog podnositelja zahtjeva s njegove zemlje, u situaciji kada su njegovi unuci išli u školu pored njihovog doma na toj zemlji, nije predstavljalo povredu članka 2. Protokola br. 1. Podnositelj zahtjeva nije potkrijepio svoje prigovore da je njegovim unucima zapravo bilo uskraćeno pravo na obrazovanje kao rezultat mjera planiranja na koje se žalio (*Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV]).

7. Stegovne sankcije

37. Primjena stegovnih mjera kao što su suspenzija ili isključenje iz škole da bi se osiguralo poštivanje internih pravila u načelu se ne dovodi u pitanje. Međutim, takva mjera ne može biti povreda prava iz Konvencije (*Çölgeçen i ostali protiv Turske**, stavci 50.-51.).

38. Stoga, pravo na obrazovanje ne zabranjuje trajno ili privremeno isključenje iz obrazovne ustanove zbog prijevare (*Sulak protiv Turske*, odluka Komisije) ili zbog nedoličnog ponašanja (*Whitman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije).

39. U predmetu *Çölgeçen i ostali protiv Turske**, turski studenti kurdske narodnosti koji su studirali na Sveučilištu u Istanbulu bili su ili isključeni ili suspendirani nakon što su tražili predavanja na kurdskom jeziku. Međutim, te su stegovne mjere stavljene na čekanju nekoliko mjeseci kasnije

dok se čekao ishod upravnog postupka koji su pokrenuli podnositelji zahtjeva, koji su bili vraćeni na svoje odsjeke i dopušteno im je polaganje ispita koje su propustili. Svi osim jednog studenta su diplomirali. Nacionalni suci poništili su sankcije zbog toga što ni mišljenja izražena u zahtjevima podnositelja niti oblik u kojem su bile donesene nisu opravdavali te stegovne sankcije. Utvrdivši da su studenti bili disciplinirani samo zbog izražavanja mišljenja, Sud je naglasio važnost slobode izražavanja u tom kontekstu na temelju članka 10. Konvencije, prije utvrđivanja povrede članka 2. Protokola br. 1 (stavci 55.-56.).

40. Sud je odbacio, zbog nedostatka „znatno nepovoljnijeg položaja” (članak 35. stavak 3 (b) Konvencije), zahtjev o privremenom isključenju učenika (vidi specifične okolnosti slučaja u odluci *C.P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).

8. Zdravstveno stanje

41. Odgoda u ponovnom prijemu djece kojima je pogrešno dijagnosticirana guba i isključena su iz škole predstavljalo je povredu članka 2. Protokola br. 1, jer odgoda nije bila razmjerna legitimnom cilju kojem se teži (*Memlika protiv Grčke*). Tamo gdje postoji potreba da vlasti poduzmu odgovarajuće mjere kako bi se izbjegao bilo kakav rizik od kontaminacije, kako bi se zaštitilo zdravlje djece i nastavnika, vlasti imaju obvezu postupati marljivo i brzo kako bi pomirile zaštitu interesa zajednice i interesa pojedinaca podvrgnutih takvim mjerama.

C. Diskriminacija u pristupu obrazovanju

42. Ako država primjenjuje drugačije postupanje u primjeni svojih obveza iz članka 2. Protokola br. 1, može se pojaviti pitanje sukladno članku 14. Konvencije.

Članak 14. Konvencije – Zabrana diskriminacije

„Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.”

Ključne riječi za HUDOC

Diskriminacija (14) - Usporediva situacija (14) - Cilj i razumno opravdanje (14)

43. Kako se razlika u postupanju ne bi smatrala diskriminatornom, mora težiti legitimnom cilju. U *Belgijskom lingvističkom predmetu* Sud je imao priliku rješavati pitanje nemogućnosti djece s francuskim kao materinim jezikom, koja žive na nizozemskom govornom području, da prate nastavu na francuskom jeziku, dok djeca koja govore nizozemski i žive na francuskom govornom području mogu pratiti nastavu na nizozemskom. Sud je utvrdio da mjera u pitanju nije izrečena u interesu škola, zbog administrativnih ili financijskih razloga, već je proizašla isključivo iz razmatranja koje se odnose na jezik (stavak 32., str. 70). Stoga, došlo je do povrede članka 2. Protokola br. 1 zajedno s člankom 14. Konvencije.

44. Za sukladnost s člankom 14. postojanje legitimnog cilja nije dovoljno. Razlika u postupanju također mora biti razmjerna. Stoga, kada je Sud razmotrio promjene u sustavu pristupa sveučilištu, utvrdio je povredu članka 14. zajedno s člankom 2. Protokola br. 1, iako je cilj tih promjena bio brzi napredak kvalitete visokog obrazovanja. Smatrao je da zbog nepredvidivosti njezine primjene i u

nedostatku bilo kakvih korektivnih mjera, provedba novog sustava nije bila razumno razmjerna s tim ciljem (*Altınay protiv Turske*, stavak 60.).

1. Osobe s invaliditetom

45. Poseban predmet koji se odnosi na osobe s invaliditetom rijetko je postavljen pred Sud. Na temelju članka 2. Protokola br. 1, ako se sagledava samostalno, bivša Komisija je smatrala da postoji rastuće mišljenje da, kad god je to moguće, djecu s invaliditetom treba odgajati s drugom djecom njihove dobi. Takva politika se, međutim, nije mogla primijeniti na svu hendikepiranu djecu. Nadležnim tijelima vlasti trebalo je ostaviti širok prostor diskrecije da na najbolji mogući način iskoriste njima dostupne resurse u interesu djece s invaliditetom općenito. Sud je nedavno naveo u predmetu koji se odnosi na kombinaciju članka 14. i članka 2. Protokola br. 1, da njegov zadatak nije definirati sredstva koja će se upotrijebiti kako bi se zadovoljile obrazovne potrebe djece s invaliditetom. Nacionalne vlasti, zahvaljujući svojim izravnim i redovitim kontaktima s dionicima u njihovoj zemlji, u načelu su u boljem položaju za donošenje odluke o danoj situaciji i odgovarajućim lokalnim potrebama nego neki međunarodni sud (*Çam protiv Turske*, stavak 66.). Međutim, nacionalne vlasti moraju posebno paziti na utjecaj izbora napravljenih za skupine koje su najranjivije (*ibid.*, stavak 67.; *Enver Şahin protiv Turske**, stavak 68.).

46. Prema Komisiji, druga rečenica članka 2. Protokola br. 1 nije zahtijevala da se dijete koje pati od teškog mentalnog hendikepa upiše u redovnu privatnu školu umjesto da se nalazi u posebnoj školi za djecu s invaliditetom, gdje je mjesto bilo zajamčeno (*Graeme protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije). Slično tome, druga rečenica članka 2. nije zahtijevala postavljanje djeteta s ozbiljnim oštećenjem sluha u redovnu školu (bilo uz troškove dodatnog nastavnog osoblja koje bi bilo potrebno ili na štetu drugih učenika) umjesto na raspoloživo mjesto u posebnoj školi (*Klerks protiv Nizozemske*, odluka Komisije). Korištenje javnih sredstava i resursa također je dovelo do zaključka da to što nije postavljeno dizalo u osnovnoj školi za učenika koji pati od mišićne distrofije ne predstavlja povredu članka 2. Protokola br. 1 gledajući ga samostalno ili zajedno s člankom 14. Konvencije (*McIntyre protiv Ujedinjenog Kraljevstva*). Isto tako, odbijanje jedne škole koja nema odgovarajuće uvjete da primi dijete s invaliditetom ne može se kao takvo smatrati povredom od strane države njezinih obveza iz članka 2. Protokola br. 1 Konvencije, kao ni sustavnom negacijom prava podnositelja zahtjeva na obrazovanje na temelju njegove teškoće (*Kalkanlı protiv Turske* (odl.)).

47. U predmetu *Sanlısoy protiv Turske* (odl.), podnositelj zahtjeva prigovorio je na diskriminatornu povredu njegovog prava na obrazovanje zbog autizma. Nakon razmatranja činjenica predmeta i situacije maloljetnika, Sud je utvrdio da nije došlo do sustavnog poricanja prava podnositelja zahtjeva na obrazovanje zbog autizma, kao ni do neuspjeha države da ispuni svoje obveze iz članka 2. Protokola br. 1 uzetog zajedno s člankom 14. Konvencije. Sud je stoga odbacio zahtjev.

48. Sud je ipak istaknuo da mora promatrati promjenjive uvjete međunarodnog i europskog prava i odgovoriti, na primjer, na bilo koju pojavu konsenzusa o standardima koji se trebaju postići. U tom smislu je istaknuo važnost temeljnih načela univerzalnosti i nediskriminacije u ostvarivanju prava na obrazovanje, kako je sadržano u mnogim međunarodnim instrumentima. Nadalje je objasnio da je inkluzivno obrazovanje prepoznato kao najprikladnije sredstvo za jamstvo tih temeljnih načela (*Çam protiv Turske*, stavak 64.; *Sanlısoy protiv Turske* (odl.), stavak 59.). Članak 14. Konvencije mora se čitati u svjetlu zahtjeva tih instrumenata u vezi s razumnim smještajem – koji se smatraju „potrebom i primjerenom izmjenom i prilagodbom koje ne nameću nerazmjeran ili nepotrebn teret, gdje je to potrebno u konkretnom predmetu” – koji osobe s invaliditetom imaju pravo očekivati kako bi se osiguralo „uživanje ili ostvarivanje na jednakoj osnovi s drugima svih ljudskih prava i temeljnih sloboda” (članak 2. Konvencije o pravima osoba s invaliditetom). Takav razumni smještaj pomaže pri ispravljanju činjeničnih nejednakosti koje su neopravdane i stoga

predstavljaju diskriminaciju (*Çam protiv Turske*, stavak 65.; *Sanlısoy protiv Turske* (odl.), stavak 60.). Može poprimiti različite oblike, bilo materijalne ili druge prirode, a nacionalne vlasti u načelu su u najboljem položaju odlučiti o danoj situaciji i potrebama (*Çam protiv Turske*, stavak 66.; *Enver Şahin protiv Turske**, stavak 68.).

49. U predmetu *Çam protiv Turske*, odbijanje upisa slijepe osobe na Muzičku akademiju unatoč tome što je prošla ispitivanje predstavljalo je povredu članka 14. u vezi s člankom 2. Protokola br. 1. Mjerodavne domaće vlasti nisu ni u kojem trenutku pokušale utvrditi potrebe podnositelja zahtjeva niti objasniti kako je njezina sljepoća mogla onemogućiti njezin pristup glazbenom obrazovanju. Nisu ni razmatrale poseban smještaj kako bi se zadovoljile posebne obrazovne potrebe koje proizlaze iz sljepoće podnositelja zahtjeva.

50. Predmet *Enver Şahin protiv Turske** postavio je pitanje pristupa sveučilišnim prostorijama, budući da je podnositelj zahtjeva postao paraplegičan tijekom studija. Sud je ustanovio da sveučilišne vlasti nisu samo odbijale pristup podnositelju zahtjeva, već su mu rekle da se neophodni radovi prilagodbe ne mogu provesti u kratkom roku zbog nedovoljnih sredstava. Unatoč slobodi procjene nacionalnih vlasti u takvim stvarima, Sud nije smatrao prihvatljivim da je problem pristupačnosti ostao neriješen sve dok nisu dobivena sva sredstva za dovršetak čitavog niza radova na razvoju izrečenih zakonom (stavci 64.-65.). Što se tiče prijedloga za pružanje osobne pomoći, Sud je utvrdio da u nedostatku bilo kakve pojedinačne procjene stvarne situacije podnositelja zahtjeva, takva se mjera ne može smatrati razumnom u smislu jamčenja osobne autonomije, kako je osigurano na temelju članka 8., jer bi zanemarila njegovu potrebu da živi samostalno i autonomno što je više moguće (stavci 70.-72.). Stoga, utvrđeno je da je došlo do povrede članka 14. Konvencije zajedno s člankom 2. Protokola br. 1

2. Upravni status i nacionalnost

51. U predmetu *Ponomaryovi protiv Bugarske*, Sud se bavio slučajem dvaju učenika ruske nacionalnosti koji žive u Bugarskoj sa svojom majkom, ali bez dozvola za stalni boravak. Iako je srednjoškolsko obrazovanje u Bugarskoj bilo besplatno, tim učenicima naplaćena je školarina zbog njihovog upravnog statusa. Podnositelji zahtjeva nisu bili u položaju pojedinaca koji na nezakonit način dolaze u tu zemlju te potom polagali pravo na korištenje javnih usluga, uključujući i besplatno školovanje. Čak i kad su se podnositelji zahtjeva, u određenoj mjeri nehotice, našli u situaciji stranaca bez dozvola za stalni boravak, vlasti nisu imale nikakav materijalni prigovor na njihov ostanak u Bugarskoj i očigledno nisu imale nikakve ozbiljne namjere protjerivanja. Bugarske vlasti nisu uzele u obzir ovu situaciju. U svakom slučaju, zakonom nisu bila predviđena nikakva izuzeća od plaćanja školarine. Slijedom toga, s obzirom na važnost srednjoškolskog obrazovanja, Sud je utvrdio da uvjet da ta dva učenika plaćaju svoje srednjoškolsko obrazovanje zbog svoje nacionalnosti i imigracijskog statusa predstavlja povredu članka 14. Konvencije u vezi s člankom 2. Protokola br. 1.

3. Etničko podrijetlo

52. Sud je u mnogim predmetima rješavao poteškoće vezane uz obrazovanje romske djece u brojnim europskim državama (*D.H. i ostali protiv Češke Republike* [VV], stavak 205.). Kao rezultat njihove turbulentne povijesti i stalnog iskorjenjivanja, Romi su postali određena vrsta ugrožene i ranjive manjine. Zbog toga im je potrebna posebna zaštita, a ta zaštita proteže se na područje obrazovanja (*ibid.*, stavak 182.).

53. S obzirom na ranjivost romske zajednice, razlika u postupanju radi ispravljanja nejednakosti učinila je potrebnim da države posvete posebnu pozornost njihovim potrebama, a nadležna tijela olakšaju upis romske djece, čak i ako su neki potrebni administrativni dokumenti nedostaju (*Sampanis i ostali protiv Grčke*, stavak 86.).

54. Međutim, samo upisivanje romske djece u škole nije dovoljno za utvrđivanje sukladnosti s člankom 14. Konvencije u vezi s člankom 2. Protokola br. 1. S tim u vezi, Sud se opsežno oslanjao na izvješća Europske komisije protiv rasizma i nesnošljivosti (ECRI) (*Oršuš i ostali protiv Hrvatske* [VV]; *D.H. i ostali protiv Češke Republike* [VV]). Upis također mora biti izvršen pod zadovoljavajućim uvjetima. Sud je prihvatio da je odluka države da zadrži sustav posebnih škola bila motivirana željom da pronađe rješenje za djecu s posebnim obrazovnim potrebama (*ibid.*, stavak 198.). Slično tome, privremeno stavljanje djece u odvojeni razred na temelju nedostatnog poznavanja jezika nije, samo po sebi, automatski povreda članka 14. (*Oršuš i ostali protiv Hrvatske* [VV], stavak 157.). Međutim, neprimjereno stavljanje romske djece u posebne škole ima dugu povijest širom Europe (*Horváth i Kiss protiv Mađarske*, stavak 115.). Prema tome, uređenje školovanja za romsku djecu mora biti popraćeni zaštitnim sredstvima kojima se osigurava da država uzima u obzir njihove posebne potrebe (*D.H. i ostali protiv Češke Republike* [VV], stavak 207.; *Sampanis i ostali protiv Grčke*, stavak 103.). Odluka mora biti transparentna i utemeljena na jasno definiranim kriterijima, ne samo etničkom podrijetlu (*ibid.*, stavak 89.; *Oršuš i ostali protiv Hrvatske* [VV], stavak 182.). Kao posljednje, takve mjere ne mogu se smatrati razumnima i razmjernima kad rezultiraju obrazovanjem koje pogoršava poteškoće romske djece i kompromitira njihov kasniji osobni razvoj umjesto da se bavi njihovim stvarnim problemima ili da im pomogne u integraciji u redovne škole i razvijanju vještina koje bi im olakšale život s većinskim stanovništvom (*D.H. i ostali protiv Češke Republike*, stavak 207.). Nedostatak diskriminirajuće namjere nije dovoljan. Države imaju pozitivnu obvezu poduzimanja pozitivnih učinkovitih mjera protiv segregacije (*Lavida i ostali protiv Grčke*, stavak 73.).

III. Poštivanje roditeljskih prava

Članak 2., druga rečenica, Protokola br. 1 – Pravo na obrazovanje

„... U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.”

Ključne riječi za HUDOC

Poštovanje prema vjerskim uvjerenjima roditelja (P1-2) – Poštovanje prema filozofskim uvjerenjima roditelja (P1-2)

A. Opseg

55. Na temeljno pravo na obrazovanje naslonjeno je pravo roditelja na poštivanje njihovih vjerskih i filozofskih uvjerenja. Slijedom toga, roditelji ne mogu odbiti djetetovo pravo na obrazovanje na temelju svojih uvjerenja (*Konrad i ostali protiv Njemačke* (odl.)).

56. Čini se da se pojam „roditelji” široko tumači; nije ograničen na očeve i majke, već može uključivati, barem, djedove i bake (*Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [VV]). S druge strane, dijete koje prima obrazovanje ne može tvrditi da je žrtva prava zajamčenih roditeljima drugom rečenicom članka 2. Protokola br. 1 (*Eriksson protiv Švedske*, stavak 93.).

57. Riječ „poštivanje” znači više nego „priznavanje” ili „uzimanje u obzir”; uz prvenstveno negativnu obvezu podrazumijeva i neku pozitivnu obvezu države (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 37.). Što se tiče riječi „uvjerenja”, uzeta samostalno nije sinonim za pojmove „mišljenja” i „ideje”. Označava stavove koji postižu određenu razinu razumljivosti, ozbiljnosti, kohezije i važnosti (*Valsamis protiv Grčke*, stavci 25. i 27.). Odbijanje

roditelja da prihvate tjelesno kažnjavanje u školi njihovog djeteta bilo je na taj način pokriveno njihovim filozofskim uvjerenjima (*Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 36.).

58. Članak 2. Protokola br. 1 primjenjuje se na sve teme, a ne samo na vjeronauk. Spolni odgoj i etika stoga ulaze u opseg članka 2. Protokola br. 1 (*Jimenez Alonso i Jimenez Merino protiv Španjolske; Dojan i ostali protiv Njemačke* (odl.); *Appel-Irrgang i ostali protiv Njemačke*).

59. Štoviše, odredba se primjenjuje i na sadržaj nastave i na način njezinog pružanja. Članak 2. Protokola br. 1 tako se primjenjuje i na obvezu parade izvan školskih prostora na praznik. Sud je bio iznenađen što se od učenika može tražiti da sudjeluju u takvom događaju pod prijetnjom suspenzije iz škole – čak i na ograničeno vrijeme. Međutim, utvrdio je da su takve komemoracije nacionalnih događaja na svoj način služile pacifističkim ciljevima i javnom interesu, te da prisutnost vojnih predstavnika na nekim paradama nije sama po sebi mijenjala prirodu tih parada. Nadalje, obveza učenika nije lišila roditelje njihovog prava da prosvjetljuju i savjetuju svoju djecu ili da vode svoju djecu na putu u skladu s vlastitim vjerskim ili filozofskim uvjerenjima (*Efstratiou protiv Grčke*, stavak 32.; *Valsamis protiv Grčke*, stavak 31.).

60. Postavljanje i planiranje nastavnog plana i programa u načelu je u nadležnosti država ugovornica (*ibid.*, stavak 28.) i nema ničega što bi spriječilo da sadrži informacije ili znanje vjerske ili filozofske prirode (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, stavak 53.).

B. Mogućnost izuzeća

61. Roditelji se ponekad pozivaju na poštivanje njihovih vjerskih uvjerenja kako bi opravdali odluku o obrazovanju svoje djece kod kuće. Sud je u vezi s tim primijetio da se čini da nema konsenzusa među državama ugovornicama u vezi s obveznim pohađanjem osnovne škole. Dok neke zemlje dopuštaju obrazovanje kod kuće, ostale predviđaju obvezno pohađanje državnih ili privatnih škola. Kao rezultat toga, Sud je prihvatio da je u okviru slobodne procjene države stajalište da su ne samo stjecanje znanja, već i integracija u društvo i prva iskustva društva važni ciljevi u osnovnoškolskom obrazovanju i da ti ciljevi ne mogu biti u istoj mjeri postignuti obrazovanjem kod kuće, čak i ako omogućuje djeci da steknu isti standard znanja koje pruža osnovnoškolsko obrazovanje. U istom predmetu, Sud je nadalje smatrao da je u skladu s njegovom vlastitom sudskom praksom o važnosti pluralizma za demokraciju obrazloženje domaćih sudova koje naglašava opći interes društva u izbjegavanju pojave paralelnih društava utemeljenih na zasebnim filozofskim uvjerenjima i važnost integracije manjina u društvo. Stoga je odbacio prigovor koji se odnosi na odbijanje dopuštanja roditeljima da školuju djecu kod kuće kao očigledno neosnovan (*Konrad i ostali protiv Njemačke* (odl.)).

62. Ponekad je potrebno, kako bi se poštivala filozofska uvjerenja roditelja, da učenici imaju mogućnost izuzeća od određenih školskih predmeta. U predmetu *Folgerø i ostali protiv Norveške* [VV] (stavci 95.-100.), odbijanje odobravanja roditeljima podnositeljima zahtjeva potpuno izuzeće od školskog predmeta „Kršćanstvo, religija i filozofija” za njihovu djecu u državnim osnovnim školama dovelo je do povrede članka 2. Protokola br. 1. Ne samo kvantitativne već i kvalitativne razlike primjenjivale su se na poučavanje kršćanstva u usporedbi s onima drugih religija i filozofija. Postojala je mogućnost djelomičnog izuzeća, ali se odnosila na aktivnost kao takvu, a ne na znanje koje se prenosi kroz predmetnu aktivnost. Ova razlika između aktivnosti i znanja sigurno je bila ne samo komplicirana za primjenu u praksi nego se također čini i da je znatno smanjila učinkovitost prava na djelomično izuzeće kao takvo. Sustav djelomičnog izuzeća bio je sposoban dotične roditelje podvrgnuti teškom teretu s rizikom od nepotrebnog izlaganja njihovog privatnog života, a potencijal za sukob mogao ih je odvratiti od takvih zahtjeva.

63. Međutim, mogućnost izuzeća ne treba nuditi sustavno. U predmetu *Dojan i ostali protiv Njemačke* (odl.), obvezni predmet spolnog odgoja bio je u nastavnom planu i programu učenika osnovne škole. Škola je odlučila da se u redovitim razmacima organizira kazališna radionica kao obvezni događaj u svrhu podizanja svijesti o problemu seksualnog zlostavljanja djece. Osim toga, školska tradicija bila je organizacija godišnje karnevalske proslave, ali postojala je i alternativa za djecu koja nisu htjela prisustvovati. Podnositelji zahtjeva spriječili su sudjelovanje svoje djece u svim ili nekim od gore navedenih aktivnosti i zbog toga su novčano kažnjeni. Kad je dvoje od tih roditelja odbilo platiti kaznu, prityvoreni su. Sud je primijetio da se dotični školski predmet spolnog odgoja usmjerava na neutralni prijenos znanja u vezi s rađanjem, kontracepcijom, trudnoćom i porođajem u skladu s temeljnim zakonskim odredbama i smjernicama koje iz njih proizlaze, kao i s nastavnim planom i programom koji su se temeljili na trenutnim znanstvenim i obrazovnim standardima. Kazališna radionica bila je u suglasju s načelima pluralizma i objektivnosti. Što se tiče karnevalskih proslava u pitanju, nisu bile popraćene nikakvim vjerskim aktivnostima, a u svakom slučaju djeca su imala mogućnost prisustvovati alternativnim događajima. Posljedično tome, odbijanje izuzeća djece od nastave i aktivnosti koje su njihovi roditelji smatrali nespojivima sa svojim vjerskim uvjerenjima nije bilo u nesuglasju s člankom 2. Protokola br. 1. Isto tako, Sud je smatrao da je uključivanje obveznih sekularnih školskih predmeta etike bez ikakve mogućnosti izuzeća ušlo u slobodu procjene koja je dana državama na temelju članka 2. Protokola br. 1 (*Appel-Irrgang i ostali protiv Njemačke*).

64. Iako pojedinačni interesi moraju povremeno biti podređeni grupnima, mora se postići ravnoteža koja osigurava pošteno i pravilno postupanje prema manjinama i izbjegava bilo kakvu zlouporabu vladajućeg položaja (*Valsamis protiv Grčke*, stavak 27.). Sud je, na primjer, utvrdio da je činjenica da školski nastavni plan i program daje veći značaj islamu na način kojeg je prakticirala i tumačila većina stanovništva u Turskoj, a ne različitim manjinskim tumačenjima islama ili drugih religija i filozofija, nije mogla biti sama po sebi smatrana nepoštivanjem načela pluralizma i objektivnosti koje bi se moglo analizirati kao indoktrinacija. Međutim, s obzirom na specifičnosti alevitske vjere u odnosu na sunitsko poimanje islama, dotični roditelji mogli su legitimno zauzeti stajalište da su načini podučavanja školskog predmeta „vjerske kulture i etičke spoznaje” mogli značiti za njihovu djecu sukob odanosti između škole i vlastitih vrijednosti. U takvim okolnostima odgovarajuće izuzeće bilo je stoga od ključne važnosti (*Mansur Yalçın i ostali protiv Turske*, stavci 71.-75.). Tamo gdje su roditelji bili obvezni, s tim u vezi, informirati školske vlasti o svojim vjerskim ili filozofskim uvjerenjima, to je bio neprimjeren način osiguranja poštivanja njihove slobode uvjerenja, osobito jer su, u nedostatku jasnog teksta, školske vlasti uvijek imale mogućnost odbijanja takvih zahtjeva (*Hasan i Eylem Zengin protiv Turske*, stavci 75.-76.).

C. Istaknuti vjerski simboli

65. Druga rečenica članka 2. Protokola br. 1 sprječava države da slijede cilj indoktrinacije koja bi se mogla smatrati nepoštivanjem vjerskih i filozofskih uvjerenja roditelja (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*, stavak 53.). Međutim, Sud je također smatrao da prisutnost raspela u učionicama državnih škola nije prouzročilo povredu članka 2. Protokola br. 1. Prema mišljenju Suda, iako je istina da su propisivanje nazočnosti raspela, znaka koji se nedvojbeno odnosi na kršćanstvo, takvi propisi prenijeli prevladavajuću vidljivost većinske religije zemlje u školskom okruženju, što samo po sebi nije bilo dovoljno da bi označilo proces indoktrinacije od strane tužene države. Raspelo na zidu bilo je zapravo pasivni simbol i nije se moglo smatrati da ima utjecaj na učenike koji bi se mogao usporediti s utjecajem didaktičkog govora ili sudjelovanja u vjerskim aktivnostima. Učinci veće vidljivosti koju je prisutnost raspela dala kršćanstvu u školama trebala bi se dodatno smjestiti u perspektivu, jer nije bila povezana s obveznim podučavanjem o kršćanstvu

i jer je država paralelno otvorila školsko okruženje drugim religijama (*Lautsi i ostali protiv Italije* [VV], stavci 71.-76.).

66. Konačno, država ima ulogu neutralnog arbitra i mora biti vrlo pažljiva kako bi se osiguralo da, kad dozvoli studentima da manifestiraju svoja vjerska uvjerenja u prostoru škole, takva manifestacija ne postaje neprijateljska te na taj način izvor pritiska i isključenosti. Slijedom toga, činjenica odbijanja pristupa školi mladim djevojkama koje nose veo nije predstavljalo povredu članka 2. Protokola br. 1 jer roditeljima nije oduzeto njihovo pravo da usmjeravaju svoju djecu u skladu s vlastitim vjerskim ili filozofskim uvjerenjima, i pod uvjetom da je odbijanje bilo predvidljivo i razmjerno (*Köse i ostali protiv Turske*). Isto vrijedi i u kontekstu visokog obrazovanja (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV]).

Popis citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču odnosi se na presude ili odluke koje je donio Sud te na odluke i izvješća Europske komisije za ljudska prava („Komisija“).

Ako nije drugačije naznačeno, sva upućivanja odnose se na presude o osnovanosti zahtjeva koje su donijeli vijeće ili Sud. Kratica „(odl.)“ znači da se citat odnosi na odluku Suda, a „[VV]“ da je predmet bio pred Velikim vijećem.

Presude vijeća koje nisu postale pravomoćne u smislu članka 44. Konvencije prije objavljivanja ovog ažuriranja označene su zvjezdicom (*) na popisu u nastavku. Članak 44. stavak 2. Konvencije propisuje: „Presuda vijeća je konačna: a) kad stranke izjave da neće uložiti zahtjev za podnošenje predmeta Velikom vijeću; ili b) tri mjeseca nakon dana donošenja presude, ako nije uložena zahtjev za podnošenje predmeta Velikom vijeću; ili

c) kad odbor Velikoga vijeća odbaci zahtjev o podnošenju na temelju članka 43.“ U slučajevima kada Veliko vijeće prihvati zahtjev za podnošenjem, konačnom postaje naknadna presuda Velikog vijeća, a ne presuda vijeća.

Hiperveze na predmete citirane u elektroničkoj inačici Vodiča upućuju na bazu HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) koja omogućuje uvid u sudsku praksu Suda (u presude i odluke Velikog vijeća, Vijeća i Odbora, predmete o kojima je dostavljena obavijest, savjetodavna mišljenja i pravne sažetke iz Informativne bilješke o sudskoj praksi) te Komisije (odluke i izvješća) te na rezolucije Odbora ministara.

Sud svoje presude i odluke donosi na engleskom i/ili francuskom, svoja dva službena jezika. HUDOC sadrži i prijevode mnogih važnih predmeta na više od trideset neslužbenih jezika te poveznice na oko stotinu *online* zbirki prakse Suda koje su izradile treće strane.

—A—

Ali protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 40385/06, 11. siječnja 2011.

Altınay protiv Turske, br. 37222/04, 9. srpnja 2013.

Appel-Irrgang i ostali protiv Njemačke (odl.), br. 45216/07, ECHR 2009.

Arslan protiv Turske (odl.), br. 31320/02, 1. lipnja 2006.

—C—

C.P. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 300/11, 6. rujna 2016.

Çam protiv Turske, br. 51500/08, 23. veljače 2016.

Campbell i Cosans protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 25. veljače 1982., Serija A br. 48

Predmet „vezan uz određene aspekte zakona o upotrebi jezika u obrazovanju u Belgiji“ („Belgijski lingvistički predmet“) (meritum), 23. srpnja 1968., Serija A br. 6

Catan i ostali protiv Republike Moldavije i Rusije [VV], br. 43370/04 i 2 druga predmeta, ECHR 2012.

Çiftçi protiv Turske (odl.), br. 71860/01, ECHR 2004-VI

Cipar protiv Turske [VV], br. 25781/94, ECHR 2001-IV

Çölgeçen i drugi protiv Turske*, br. 50124/07 i 7 drugih predmeta, 12. prosinca 2017.

—D—

D.H. i ostali protiv Češke Republike [VV], br. 57325/00, ECHR 2007-IV
Dabhi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 28627/95, odluka Komisije od 17. siječnja 1997.
Dojan i ostali protiv Njemačke (odl.), br. 319/08 i 4 druga predmeta, 13. rujna 2011.
Durmaz i ostali protiv Turske (odl.), br. 46506/99 i 3 druga predmeta, 4. rujna 2001.

—E—

Efstratiou protiv Grčke, 18. prosinca 1996. Izvješća o presudama i odlukama 1996-VI
Enver Şahin protiv Turske*, br. 23065/12, 30. siječnja 2018.
Epistatu protiv Rumunjske, br. 29343/10, 24. rujna 2013.
Eriksson protiv Švedske, 22. lipnja 1989., Serija A br. 156

—F—

Fayed protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21. rujna 1994., Serija A br. 294-B
Folgerø i ostali protiv Norveške, br. 15472/02, ECHR 2007-III
Strani studenti protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 7671/76 i 14 drugih predmeta, odluka Komisije od 19. svibnja 1977., Odluke i izvješća 9

—G—

Georgiou protiv Grčke (odl.), br. 45138/98, 13. siječnja 2000.
Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21. veljače 1975., Serija A br. 18
Graeme protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 13887/88, odluka Komisije od 5. veljače 1990.

—H—

Hasan i Eylem Zengin protiv Turske, br. 1448/04, 9. listopada 2007.
Horváth i Kiss protiv Mađarske, br. 11146/11, 29. siječnja 2013.

—I—

İrfan Temel i ostali protiv Turske, br. 36458/02, 3. ožujka 2009.

—J—

Jaramillo protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 24865/94, odluka Komisije od 23. listopada 1995.
Jiménez Alonso i Jiménez Merino protiv Španjolske (odl.), br. 51188/99, ECHR 2000-VI

—K—

Kalkanlı protiv Turske (odl.), br. 2600/04, 13. siječnja 2009.
Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske, 7. prosinca 1976., Serija A br. 23

Klerks protiv Nizozemske, br. 25212/94, odluka Komisije od 4. srpnja 1995., Odluke i izvješća 82
Kök protiv Turske, br. 1855/02, 19. listopada 2006.
Köse i ostali protiv Turske (odl.), br. 26625/02, ECHR 2006-II
Konrad protiv Njemačke (odl.), br. 35504/03, ECHR 2006-XIII
Koureas i ostali protiv Grčke*, br. 30030/15, 18. siječnja 2018.

—L—

Lautsi i ostali protiv Italije [VV], br. 30814/06, ECHR 2011.
Lavida i ostali protiv Grčke, br. 7973/10, 30. svibnja 2013.
Lee protiv Ujedinjenog Kraljevstva [VV], br. 25289/94, 18. siječnja 2001.
Leyla Şahin protiv Turske [VV], br. 44774/98, ECHR 2005-XI

—M—

Mansur Yalçın i ostali protiv Turske, br. 21163/11, 16. rujna 2014.
McIntyre protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 29046/95, odluka Komisije od 21. listopada 1998.
Memlika protiv Grčke, br. 37991/12, 6. listopada 2015.
Mürsel Eren protiv Turske, br. 60856/00, ECHR 2006-II

—O—

O’Keeffe protiv Irske [VV], br. 35810/09, ECHR 2014.
Oršuš i ostali protiv Hrvatske [VV], br. 15766/03, ECHR 2010.
Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske, br. 29086/12, ECHR 2017.

—P—

Ponomaryovi protiv Bugarske, br. 5335/05, ECHR 2011.

—S—

Sampanis i ostali protiv Grčke, br. 32526/05, 5. lipnja 2008.
Sanlısoy protiv Turske (odl.), br. 77023/12, 8. studenog 2016.
Sorabjee protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 23938/94, odluka Komisije od 23. listopada 1995.
Sulak protiv Turske, br. 24515/94, odluka Komisije od 17. siječnja 1996., Odluke i izvješća 84

—T—

Tarantino i ostali protiv Italije, br. 25851/09 i 2 druga predmeta, ECHR 2013.
Timishev protiv Rusije, br. 55762/00 i 55974/00, ECHR 2005-XII

—V—

Valsamis protiv Grčke, 18. prosinca 1996., Izvješća o presudama i odlukama 1996-VI

Velyo Velev protiv Bugarske, br. 16032/07, ECHR 2014.

Verein Gemeinsam Lernen protiv Austrije, br. 23419/94, odluka Komisije od 6. rujna 1995., Odluke i izvješća 82

—W—

Whitman protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 13477/87, odluka Komisije od 4. listopada 1989.

—X—

X. protiv Austrije, br. 5492/72, odluka Komisije od 16. srpnja 1973.

X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 8844/80, odluka Komisije od 9. prosinca 1980., Odluke i izvješća

23